UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Instytut Filologii Angielskiej

ul. Karmelicka 41, 31-128 Kraków
www.anglistyka.up.krakow.pl

tel. 12 662 6205
e-mail:filologia.angielska@up.krakow.pl

dr hab. Agnieszka Gicala, prof. UP
Katedra Dydaktyki Przekładu
Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Kraków 10.02.2022

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Anny Wyrwy

pt. *Linguistic Worldviews in Translation: Personal and Ideological Dimensions of EU Parliamentary Debates*,

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Adama Głaza, prof. UMCS

w Katedrze Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego UMCS

Rozprawę doktorską Pani mgr Anny Wyrwy przeczytałam z ogromnym zainteresowaniem i przyjemnością ponownego - i nowego – zagłębienia się w bliski mi nurt badań nad językowym obrazem świata w przekładzie. Tematem pracy jest metafora jako „punkt dostępu" do danego językowego obrazu świata oraz wyraz wymiarów: osobistego i ideologicznego, obecnych w językowym obrazie świata w przekładach zapisów debat politycznych. Spośród różnych wymiarów językowego obrazu świata, splatanie się właśnie tych dwóch w dyskursie politycznym stanowi kuszący dla badacza przedmiot analiz, pozwalający na wniknięcie w zjawisko manipulacji, wszechobecne w komunikacji między ludźmi, włączając w to przekład. Podejście Autorki rozprawy jest więc interesujące i wartościowe.

Opis merytoryczny pracy, jej struktura:

Recenzowana praca stanowi przemyślaną i kompletną całość: składa się z czterech logicznie ułożonych rozdziałów, realizujących kolejne kroki od teorii do własnej analizy materiału i wynikających z niej wniosków i uwag końcowych. Bibliografia jest bardzo obszerna i wyczerpująca dla omawianych zagadnień. W załączniku na końcu pracy Autorka zamieściła badany materiał: transkrypcje wystąpień polskich mówców w Parlamencie Europejskim.

Rozdział pierwszy rozprawy przedstawia wybrane podejścia do przekładu, prowadząc czytelnika od podstaw rozumienia natury przekładu do perspektywy kognitywnej i jego ujęcia jako przeniesienia językowego obrazu świata. Omówienie zaczyna Autorka od Romana Jakobsona, następnie omawia bliżej (głównie) myśl Olgierda Wojtasiewicza, Friedricha

ul. Karmelicka 41, 31-128 Kraków
www.anglistyka.up.krakow.pl
tel. 12 662 6205
e-mail:filologia.angielska@up.krakow.pl

Schleiermachera i George'a Steinera. Poświęca uwagę niektórym kluczowym dla przekładu zagadnieniom, takim jak relacja treści i formy oraz dystans. Te wstępne rozważania otwierają drogę do analizy podejścia kognitywnego w dalszej części tego rozdziału, gdzie w oparciu o teorię Ronalda Langackera Autorka podkreśla rolę konceptualizacji i re-konceptualizacji, odwołując się głównie do modelu cykli re-konceptualizacji i parametrów ekwiwalencji Barbary Lewandowskiej-Tomaszczyk.

Ostatnia część rozdziału pierwszego poświęcona jest rozumieniu przekładu jako rekonstrukcji językowego obrazu świata, gdzie omówione są dwie koncepcje. Pierwszy z nich to model przekładu jako restytucji lub przywłaszczenia językowego obrazu świata autorstwa Elizy Pieciul-Karmińskiej (analogicznie do egzotyzacji i udomowienia - strategii przekładu wyróżnionych przez Lawrence'a Venutiego), wynikiem czego jest, odpowiednio, albo wcielenie źródłowego JOS do języka docelowego albo zainfekowanie nim tegoż języka. Model analizy przekładu jest szczegółowo omówiony poprzez odwołanie się do pięciostopniowej skali. Drugi omówiony tu model przekładu jako rekonstrukcji JOS, zaproponowany przez Agnieszkę Gicalę, opiera się na rozróżnieniu (za Jerzym Bartmińskim i Ryszardem Tokarskim) między standardowym a niestandardowym obrazem świata i jest sformułowany jako metaforyczny model dwóch gór lodowych. W podsumowaniu rozdziału pierwszego Autorka wyjaśnia założenia własnej pracy, w której chce się kierować modelem przekładu Elizy Pieciul-Karmińskiej, jako że sama stawia sobie podobne pytania badawcze: czyj obraz świata jest rekonstruowany w przekładzie oraz jakie następują w nim przesunięcia; ponadto obiera za wzór do analiz model JOS autorstwa Jamesa Underhilla (przedstawiony w rozdz. 2).

W logicznym następstwie przedstawienia własnych założeń badawczych i wskazania metodologii, w rozdziale drugim Autorka przedstawia pojęcie językowego obrazu świata, zaczynając od jego historii, po nowe koncepcje. Zarys historyczny sięga aż do starożytności, następnie wypunktowuje pojedyncze głosy zwracające uwagę na związki między danym językiem a rzeczywistością, w której on funkcjonuje i wyrażanym przezeń punktem widzenia. Więcej uwagi jest poświęcone oczywiście postaciom kluczowym (Wilhelm von Humboldt i Neohumboldtyści, a w szczególności Leo Weisgerber; a także pierwsi amerykańscy antropolodzy: Franz Boas, Edward Sapir i Benjamin Whorf) oraz odrodzeniu zainteresowania językiem i zawartym w nim obrazem świata, językiem i myśleniem, językiem i kulturą w drugiej połowie XX w. Osobny podrozdział poświęcony jest (idąc za Adamem Głazem) podejściom najnowszym: tradycji słowiańskiej i zachodniej w badaniach nad językowym obrazem świata. Autorka rozprawy wymienia tu Lubelską Szkołę Etnolingwistyki i Jerzego Bartmińskiego, obszernie omawiając jego koncepcję i definicję JOS; wymienia też inne definicje i podejścia, głównie Janusza Anusiewicza. W nurcie zachodnim Autorka wskazuje na lingwistykę kulturową Gary'ego Palmera, a następnie Farzada Sharifiana.

Kluczową częścią rozdziału drugiego jest przedstawienie modelu obrazu świata wg. Jamesa Underhilla wraz z jego pięcioma wymiarami, które Autorka rozprawy obrazuje przedstawieniem graficznym autorstwa tego badacza oraz w modyfikacji Adama Głaza, co

ul. Karmelicka 41, 31-128 Kraków
www.anglistyka.up.krakow.pl
tel. 12 662 6205
e-mail:filologia.angielska@up.krakow.pl

następnie prowadzi ją do koncepcji zmodyfikowanej przez siebie dla celów analizy przekładu dyskursu politycznego. Wynika z tego potrzeba opracowania wskazówek dot. identyfikacji owych pięciu wymiarów (poziomów) obrazu świata w dyskursie, a konkretnie w metaforze i jej przekładzie. Ta propozycja, będąca dopracowaniem i praktycznym uzupełnieniem modelu Underhilla, stanowi własny, twórczy wkład Autorki w badania nad przekładaniem *emergent worldview* - językowego obrazu świata wynurzającego się w dyskursie.

W tabeli na s. 99 każdemu wymiarowi w koncepcji Underhilla zostaje przyporządkowany przepis na jego analizę. Pokrótce streszczając propozycję Autorki rozprawy, pierwsze dwa wymiary (postrzeganie i pojmowanie świata) można badać dzięki analizom domen źródłowych i docelowych danych metafor (w ujęciu kognitywnym – jest ono zaprezentowane dopiero w rozdz. 3) i ich aspektów składających się na metaforę. Wymiar trzeci: *cultural mindset* (mentalna rama kulturowa) ukazuje się dzięki analizie kontekstu i wyboru domen źródłowych i docelowych metafor. Wymiar czwarty: osobisty odzwierciedla się poprzez wybór metafory konwencjonalnej lub niekonwencjonalnej u danego mówiącego oraz wartościowanie (wybór słów nacechowanych pod względem oceny wartościującej). Piąty: perspektywa – bada się poprzez rozróżnienie stopnia zaangażowania mówiącego, które odzwierciedla wybór między językiem neutralnym, konwencjonalną metaforą lub brakiem metafor a językiem niekonwencjonalnym i emocjonalnym (w tym niekonwencjonalną metaforą). Autorka podkreśla, że trudno jest wytyczać granice między tymi wymiarami i zastrzega, że czyni to z konieczności – na potrzeby analizy.

Rozdział trzeci poświęcony jest trzem zagadnieniom: samej metaforze, jej miejscu w językowym obrazie świata oraz charakterystyce dyskursu politycznego z uwzględnieniem roli metafory. Przedstawiony zostaje najpierw zarys historii różnych koncepcji metafory ze szczególnym uwzględnieniem kognitywnej teorii metafory i wcześniejszych, zbliżonych poglądów. Teoria kognitywna jest scharakteryzowana w swych ogólnych założeniach, ale bez wskazania na typy metafor pojęciowych. W drugiej części rozdziału 3 znajduje się krótki opis cech dyskursu politycznego, a dalej obszerniejsze podrozdziały omawiające obecność i funkcje metafor w dyskursie politycznym i konstruowaniu ideologii (tu Autorka opiera się m.in. na pracach Jonathana Charterisa-Blacka, Andrew Goatly'ego i Georga Lakoffa), a także konsekwencjach posługiwania się metaforami w kontekstach politycznych. Ostatnia część rozdziału omawia celowo użyte metafory (*deliberate metaphors* – teorię tę zaproponował Gerard Steen) jako świadomą strategię w dyskursie, a następnie metodę identyfikacji takich metafor (*DMIP – Deliberate Metaphor Identification Procedure*). Procedurę tę Autorka rozprawy stosuje w części analitycznej – rozdziale czwartym.

W rozdziale czwartym przeprowadzona zostaje obszerna, szczegółowa analiza wystąpień i angielskich przekładów wystąpień polskich parlamentarzystów w Parlamencie Europejskim w całym 2011 roku (łącznie obejmujących 161 przypadków celowych metafor), w oparciu o pięciowymiarowy model obrazu świata wg Jamesa Underhilla oraz procedurę identyfikacji

ul. Karmelicka 41, 31-128 Kraków
www.anglistyka.up.krakow.pl
tel. 12 662 6205
e-mail:filologia.angielska@up.krakow.pl

celowych metafor *DIMP*. Wychodząc z założenia, że metafory stanowią istotny punkt dostępu do danego obrazu świata, Autorka skupia uwagę właśnie na nich. Na tych podstawach wyodrębnia z korpusu 4 grupy obrazów świata: podobne, nieokreślone, odmienne, ale powiązane oraz odmienne.

Za cenne uważam to, że Autorka krytycznie podchodzi do obranej metodologii wskazując na jej ograniczenia oraz realistycznie ocenia materiał badawczy zaznaczając, że jest świadoma tego, iż trudno jest klarownie i jednoznacznie rozgraniczać badane przypadki. Szkoda, że cała grupa podobnych przykładów (na s. 170-171 przykłady (7)-(11) jest potraktowana łącznie i skomentowana właściwie jednym zdaniem (w tym przypadku: „The use of TT metaphorical patterns that closely correspond to the ST patterns enables a reconstruction of all dimensions of the speaker's worldview." – podkreślenie moje). Jest to jednak tylko jeden taki przypadek w całej analizie w rozdz. 4; wszystkim pozostałym poświęcono dużo uwagi, ich analizy są drobiazgowe.

W rozdz. 4 pojawia się nowa w pracy, tj. nie przedstawiona do tego miejsca w tekście rozprawy, teoria amalgamatów – w dwóch przypadkach, które Autorka uznaje za zbyt skomplikowane, by można je ująć przy pomocy narzędzi przedstawionych w poprzednich częściach pracy. Jest to trochę zaskakujące miejsce wprowadzenia nowej teorii zważywszy na układ pracy (od teorii do analizy), w związku z czym teoria amalgamatów jest opisana skrótowo (s. 206-212). Są to jednak tylko dwa przykłady w całym obszernym materiale.

Podsumowanie

Recenzowaną rozprawę jako całość oceniam zdecydowanie pozytywnie – jest to praca bardzo solidna, opierająca z uwagą przeprowadzoną analizę ogromnego materiału na dobrze dobranych i rzetelnie przedstawionych podstawach teoretycznych. Wynikające z niej wnioski mają znaczenie dla badania nad przekładem metafory jako wyznacznika językowego obrazu świata i mogą stanowić wzór i inspirację dla dalszych analiz w nurcie badań przekładoznawczych zorientowanych na kulturę i językowy obraz świata.

Nie bez znaczenia dla mnie jest to, że rozprawa doktorska Pani mgr Anny Wyrwy jest, przy całej solidności tej pracy, także bardzo interesująca; zawsze dla mnie osobiście ważne jest też to, czy czegoś się w danej lekturze uczę – a tu nauczyłam się dużo. Ponadto, podejście badawcze Autorki jest mi bliskie (jako również badaczce językowych obrazów świata) – i przemawia do mnie liczba mnoga w tytule rozprawy, świadcząca o przyjętym punkcie widzenia: *linguistic worldviews* – językowe obrazy świata (a nie: jeden obraz).

UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Instytut Filologii Angielskiej

ul. Karmelicka 41, 31-128 Kraków
www.anglistyka.up.krakow.pl

tel. 12 662 6205
e-mail:filologia.angielska@up.krakow.pl

Sugestie dotyczące dopracowania niektórych kwestii, pytania i komentarze:

1. Pytania dot. modelu Autorki (w rozdz. 2, s. 99-100: wskazówki dot. identyfikacji 5 wymiarów obrazu świata w odniesieniu do metafory):

- czy wymiar pierwszy: *world-perceiving* (percepcja świata) nie ogranicza się do samej obecności 2 domen poznawczych w języku źródłowym i docelowym? Kwestia analogii między dwoma domenami jest przecież sprawą kolejną: takiej czy innej konceptualizacji, czyli podstawą tworzenia metafory, czyli należy do wymiaru *world-conceiving* (konceptualizacji).

- czy wymiar drugi: *world-conceiving*, w którego opis James Underhill włączył ideologię, nie powinien w analizie Autorki uwzględniać ideologii politycznych parlamentarzystów? Metafory są potężnym narzędziem manipulacji i kształtowania danej ideologii, bywają nawet jej „etykietkami" – konkretne sformułowania są kojarzone z daną opcją polityczną.

- czy badając dyskurs *de facto* mówiony, do jakiego z pewnością należą *bardzo emocjonalne debaty polityczne, zwłaszcza że są one wygłaszane ustnie*, da się rzetelnie badać wymiar piąty: perspektywę, skoro w transkryptach niewiele z tej emocjonalności widać? Czy może trzeba by w transkryptach oznaczać w jakiś sposób słowa wypowiadane z emfazą, podniesionym głosem, wyakcentowane przez szybsze lub wolniejsze tempo mówienia, itp. – i dopiero tak przygotowany materiał analizować pod kątem perspektywy mówiącego?

2. Szkoda, że brak włączenia dorobku Prof. Anny Wierzbickiej w 2.2.4 (lub w innym miejscu?) w formie obszerniejszej niż niewielkie wzmianki.

3. 1.3.4 s. 31 – czy należy tu rozumieć, że Elżbieta Tabakowska odrzuca pojęcie ekwiwalencji? Tabakowska pisze o ekwiwalencji (w pracy z 1993 r. - jest to ekwiwalencja *obrazu*), czyli nie odrzuca tego pojęcia, a ujmuje go w nowy sposób, zgodnie z Langackerowskimi wymiarami obrazowania. Autorka rozprawy wymienia ujęcie ekwiwalencji u Tabakowskiej nieco później (głównie na s. 35-36).

4. s. 100, pierwszy akapit: czy chodzi o ewaluację (*evaluation*), czyli ocenę, czy może *valuation* (wartościowanie)?

5. Szkoda, że nie uwzględnione w części rozprawy traktującej o metaforach w JOS są prace Ryszarda Tokarskiego – m.in. książka *Światy za słowami* (2014) i rozdział „Językowy obraz świata w metaforach potocznych" (w tomie pod red. J. Bartmińskiego pt. *Językowy obraz świata*, 1999), a także prace Renaty Mayenowej o metaforze.

6. Czy pominięcie rozróżnienia na różne typy metafor w teorii kognitywnej nie ma znaczącej korelacji z indywidualnymi obrazami świata mówiących? Czy typy metafor nie powinny być jednym z parametrów analizy dyskursu w modelu Autorki?

UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Instytut Filologii Angielskiej

ul. Karmelicka 41, 31-128 Kraków
www.anglistyka.up.krakow.pl

tel. 12 662 6205
e-mail:filologia.angielska@up.krakow.pl

7. Czy nie logiczniej byłoby przedstawić teorię amalgamatów wcześniej – w odpowiednim miejscu w części teoretycznej (kognitywna teoria metafory)?

8. Zapewne przed publikacją pracy Autorka będzie jeszcze uważnie pochylać się nad tekstem – wydaje mi się, że potrzebne jest doprecyzowanie zdania w ostatnim akapicie sekcji pt. „Final remarks" (Uwagi końcowe): „Finally, to view translation as a reconstruction of speaker's worldview means that it is best understood as a dynamic process that involves and produces nuanced meanings." Do czego odnosi się zaimek "it" (do przekładu, rekonstrukcji, czy obrazu świata – wszystkie mogą być dynamiczne i tworzyć zniuansowane znaczenia)?

9. *Pytanie dot. wersji książki: Gicala 2018 lub 2021 (to angielski przekład tej pierwszej) – czy nie lepiej odwoływać się do jednej wersji, np. tej anglojęzycznej, bo zgodnej z językiem niniejszej rozprawy – lub w jakiś inny sposób uniknąć wrażenia, że mowa o 2 różnych pracach, lub że w jednej mowa o innych treściach niż w drugiej?

Ocena pracy i rekomendacja do druku:

Recenzowaną przeze mnie rozprawę doktorską Pani mgr Anny Wyrwy oceniam jednoznacznie pozytywnie. Stwierdzam, że rozprawa ta spełnia wszelkie przewidziane wobec prac doktorskich wymogi i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ponadto rekomenduję powyższą rozprawę do publikacji – uważam, że wielką szkodą byłoby, gdyby nie ukazała się ona drukiem jako całość, czyli monografia naukowa.

Agnieszka Gicala

dr hab. Agnieszka Gicala, prof. UP